

OILAVIY KORXONALARDA CHIQINDISIZ XIZMAT KO'RSATISH MODELINING IJTIMOIIY-IQTISODIY SAMARASI

Qudratov Aziz Dehqonboyevich

Buxoro davlat universiteti

Yashil iqtisodiyot va agrobiznes kafedrası katta o'qituvchi

Jurayev Navruz Jurayevich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: jurayevnavruz82@gmail.com

Annotatsiya

Chiqindisiz xizmat ko'rsatish modeli oilaviy korxonalarda samaradorlik va barqarorlikni oshirish uchun innovatsion yechim sifatida tan olinmoqda. Ushbu maqolada chiqindisiz xizmat ko'rsatishning ijtimoiy va iqtisodiy samaralari, uning oilaviy korxonalar tizimidagi ahamiyati, asosiy tamoyillari va qo'llash bo'yicha ilg'or tajribalar o'rganiladi. Tadqiqotda ekologik va iqtisodiy foyda o'rtasidagi bog'liqlik aniqlanib, chiqindisiz modelni joriy etishning strategik yondashuvlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: chiqindisiz model, oilaviy korxonalar, barqarorlik, ijtimoiy samaradorlik, iqtisodiy samaradorlik, innovatsion yechim, ekologik foyda, strategik yondashuv.

Аннотация

Модель безотходного обслуживания признана инновационным решением для повышения эффективности и устойчивости в семейных предприятиях. В данной статье анализируются социальные и экономические эффекты безотходного обслуживания, его значение в системе семейных предприятий, основные принципы и передовой опыт применения. Исследование выявляет взаимосвязь между экологической и экономической выгодой и предлагает стратегические подходы к внедрению безотходной модели.

Ключевые слова: безотходная модель, семейные предприятия, устойчивость, социальная эффективность, экономическая эффективность, инновационное решение, экологическая выгода, стратегический подход.

Annotation

The zero-waste service model is recognized as an innovative solution to enhance efficiency and sustainability in family businesses. This article analyzes the social and economic impacts of zero-waste service, its importance within the family business system, key principles, and best practices. The study identifies the link between environmental and economic benefits and proposes strategic approaches to implementing the zero-waste model.

Keywords: zero-waste model, family businesses, sustainability, social efficiency, economic efficiency, innovative solution, environmental benefit, strategic approach.

KIRISH

Chiqindisiz xizmat ko'rsatish modeli so'nggi yillarda ekologik barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim vositasi sifatida qaralmoqda. Oilaviy korxonalar, ularning kichik hajmi va moslashuvchanligi tufayli, chiqindisiz xizmat ko'rsatish tamoyillarini samarali amalga oshirish uchun ideal sub'ekt hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi oilaviy korxonalarda chiqindisiz xizmat ko'rsatishning ijtimoiy va iqtisodiy ta'sirini o'rganish va ushbu yondashuvni muvaffaqiyatli amalga oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

So'nggi yillarda chiqindisiz konsepsiyasi ekologik muammolarni hal qilish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi ahamiyati tufayli katta e'tiborni qozonmoqda. Jones va boshq. (2019) tadqiqotlarida chiqindilarni kamaytirish strategiyalarining kichik va o'rta bizneslarda (SME) brend obro'sini oshirish va xarajatlarni tejashga yordam berishi ta'kidlangan. Bundan tashqari, Singx va Chakrabortining (2020) izlanishlari oilaviy korxonalarning uzoq muddatli qarashlari va jamoatga asoslangan qadriyatlari ushbu konsepsiyani qabul qilishdagi muhim omil ekanini ko'rsatmoqda.

Xizmat ko'rsatish sohasida Mason va Barber (2021) chiqindisiz strategiyalarni joriy etish orqali operatsion samaradorlik va mijozlar qoniqishini oshirishni ta'kidlaydi. Ular resurslardan kamroq foydalanish uchun raqamli texnologiyalarni (masalan, buyurtma olish tizimlari va mijoz fikr-mulohazalari platformalarini) joriy etishni tavsiya qiladi. Shuningdek, Kumar va boshq. (2022) xodimlarni o'qitish dasturlari va rag'batlantirish tadbirlari barqarorlik yo'nalishidagi tashabbuslarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etishini aniqlagan.

Jahon miqyosidagi amaliy tajribalar chiqindisiz strategiyalarning ahamiyatini tasdiqlaydi. Masalan, Yaponiyaning chiqindi boshqarish modeli muntazam chiqindi auditlari va qayta ishlash dasturlarining ekologik ta'sirni kamaytirishdagi samaradorligini namoyon qiladi (Tanaka, 2021). Yevropaning Shvetsiya va Germaniya davlatlari, ayniqsa, chakana savdo va mehmondo'stlik sohalarida aylana iqtisod tamoyillarini qo'llash bo'yicha yuqori natijalarga erishmoqda (Yoxansson va Eriksson, 2020).

Chiqindisiz strategiyalarning foydali tomonlari yaxshi hujjatlashtirilgan bo'lsa-da, dastlabki investitsiyalar va qarshilik kabi muammolar dolzarbligicha qolmoqda. Lee va Park (2020) ushbu to'siqlarni bartaraf etish uchun hukumat ko'magi, jamiyat ishtiroki va texnologik innovatsiyalar zarurligini ta'kidlaydi. Adabiyotlar oilaviy korxonalarning o'lchami, resurslari va manfaatdor tomonlari bilan munosabatlarini hisobga olgan holda moslashuvchan yondashuvlarning zarurligini ko'rsatadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot oilaviy korxonalarda chiqindisiz tamoyillarni xizmat ko'rsatish tizimlariga integratsiya qilishni o'rganish uchun aralash uslubdan foydalanadi. Metodologiya mavzu bo'yicha keng qamrovli tushuncha olish uchun sifat va miqdoriy

tahlil usullarini birlashtiradi. Adabiyotlar va metodologik asosdan foydalangan holda, tadqiqot oilaviy korxonalarda chiqindisiz amaliyotlarni joriy qilish bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalarni taqdim etadi. Shu bilan birga, bunday tadbirlarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligi chuqur yoritiladi.

TAXLIL VA NATIJALAR

Chiqindisiz modelni joriy etishning iqtisodiy samarasi quyidagilarni ko'rsatdi:

1. Ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish: Oilaviy korxonalarda chiqindilarni qayta ishlash orqali xomashyo xarajatlari o'rtacha 15% ga qisqardi.

2. Daromadlarning oshishi: Qayta ishlangan materiallardan foydalangan holda ishlab chiqarilgan mahsulotlar orqali o'rtacha daromad 10% ga oshdi.

Chiqindisiz modelni joriy etishning ijtimoiy samarasi quyidagilarni ko'rsatdi:

1. Jamiyatda ekologik ongni oshirish: Chiqindisiz model joriy etilgan hududlarda atrof-muhitga bo'lgan munosabat ijobiy o'zgardi.

2. Ish o'rinlarining yaratilishi: Chiqindilarni saralash va qayta ishlash bilan bog'liq yangi bo'limlar ishchi kuchiga bo'lgan talabni oshirdi.

Chiqindisiz xizmat ko'rsatish modeli ekologik va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil bo'lib, oilaviy korxonalar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Misol uchun: Yaponiyadagi oilaviy restoranlar chiqindilarni 90% ga kamaytirib, ekologik brend yaratishda muvaffaqiyat qozongan [1]. O'zbekiston oilaviy korxonalarida bu modelni joriy etish uchun xodimlarni o'qitish dasturlarini rivojlantirish lozim.

Chiqindisiz (Zero-Waste) tamoyillarning oilaviy korxonalar tizimida joriy qilinishi global barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishning muhim bosqichlaridan biridir. Ushbu tamoyil nafaqat ekologik mas'uliyatni oshirish, balki iqtisodiy samaradorlik va jamoaviy aloqalarni mustahkamlashda ham katta ahamiyatga ega. Quyidagi jadvalda oilaviy korxonalarda chiqindisiz xizmat ko'rsatish modelining asosiy bosqichlari, tavsifi va foydalari yoritilgan. Ushbu yondashuvlar xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, ularni amalda qo'llash uchun qimmatli yo'nalishlarni taklif etadi.

1-jadval.

Oilaviy korxonalarda chiqindisiz xizmat ko'rsatish modellarining integratsiyasi

Chiqindisiz Model	Tavsif	Foydalari
Chiqindilarni Audit qilish	Chiqindilarni qayta ishlanadigan, qayta foydalaniladigan va qayta ishlanmaydigan qismlarga ajratish.	Resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi va umumiy chiqindilar hajmini kamaytiradi.
Xodimlarni o'qitish	Xodimlarni chiqindisiz tamoyillarga o'rgatish va ularni faol ishtirokga rag'batlantirish.	Xodimlarning jalb etilishini oshiradi va barqarorlikka yo'naltirilgan madaniyatni rivojlantiradi.
Operatsion jarayonlarni qayta loyihalash	Chiqindilarni kamaytirish uchun jarayonlarni qayta ko'rib chiqish, masalan, qayta foydalaniladigan materiallarga o'tish.	Bir martalik materiallar xarajatlarini kamaytiradi va barqarorlikni oshiradi.
Ekologik toza yetkazib beruvchilar	Chiqindisiz tamoyillarga mos keladigan yetkazib beruvchilar bilan hamkorlik qilish.	Barqaror yetkazib berish zanjirini ta'minlaydi va yashil ta'minot tizimini yaratadi.

Chiqindisiz Model	Tavsif	Foydalari
Texnologiyalarni joriy etish	Buyurtmalar va fikr-mulohazalarni boshqarish uchun raqamli vositalardan foydalanish orqali qog'oz sarfini kamaytirish.	Atrof-muhitga ta'sirni va operatsion xarajatlarni kamaytiradi.
Kompostlash tizimlari	Organik chiqindilarni o'g'it yoki bioenergiya yaratish uchun kompostlash.	Organik chiqindilarni foydali resurslarga aylantiradi va chiqindixonalar hajmini kamaytiradi.
Aylanma iqtisodiyot tashabbuslari	Chiqindilarni ishlab chiqarishga qaytaradigan yopiq zanjir tizimlarini amalga oshirish.	Barqarorlikni ta'minlaydi va xomashyo resurslariga bog'liqlikni kamaytiradi.
Mijozlar xabardorligini oshirish dasturlari	Mijozlarni qayta foydalaniladigan qadoqlash va boshqa barqaror amaliyotlar haqida xabardor qilish.	Brendga sodiqlikni oshiradi va bir martalik chiqindilarni kamaytiradi.
Jarayonlarni kuzatish va hisobot	Chiqindilarni kamaytirish uchun o'lchovli maqsadlar belgilash va ularning bajarilishini kuzatish.	Mas'uliyatni oshiradi va uzluksiz yaxshilanishni rag'batlantiradi.
Himoya va hamkorlik	Resurslarni almashish va eng yaxshi amaliyotlarni taqdim etish uchun mahalliy tashkilotlar bilan hamkorlik qilish.	Jamiyat bilan aloqalarni mustahkamlaydi va chiqindilarni boshqarishda innovatsiyalarni rag'batlantiradi.

1-jadvalda chiqindisiz xizmat ko'rsatish tizimining asosiy modellari, ularning tavsifi va ushbu yondashuvlarni joriy etish orqali erishiladigan ijtimoiy-iqtisodiy foydalar bayon etilgan. Modellar quyidagi tamoyillarga asoslangan: chiqindilarni kamaytirish, qayta ishlash, resurslarni samarali boshqarish va mijozlar bilan barqaror aloqalarni o'rnatish. Jadvalda turli bosqichlar uchun xalqaro tajribalar keltirilib, ular orqali barqaror rivojlanishning muvaffaqiyatli namunalarini ko'rsatish maqsad qilingan.

Ushbu jadvalda oilaviy korxonalar uchun chiqindisiz xizmat ko'rsatish tizimiga o'tishning asosiy modellarini va ularning amaliy foydalarini yoritib berildi. Ushbu yondashuvlar ekologik mas'uliyatni oshirish bilan birga, iqtisodiy samaradorlikni ham ta'minlaydi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, chiqindisiz tamoyillarni joriy etish korxonalar uchun ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan ijobiy natijalar beradi. Bu strategiyalarni qo'llash orqali mahalliy korxonalar nafaqat barqaror rivojlanish tamoyillariga hissa qo'shadi, balki raqobatbardoshligini oshiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Oilaviy korxonalarda chiqindisiz xizmat ko'rsatish modeli ekologik barqarorlik va iqtisodiy samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi:

1. Ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi va yangi daromad manbalari paydo bo'ladi;
2. Mahalliy jamiyatda ekologik madaniyat yuksaladi.
3. Texnologik rivojlanishni rag'batlantirish imkoniyatlari ortadi.

Ushbu xulosalar asosida quyidagi tavsiyalni berish mumkin: mahalliy darajada chiqindisiz xizmat ko'rsatish bo'yicha o'quv dasturlari ishlab chiqish, oilaviy korxonalarni qo'llab-quvvatlash uchun maxsus moliyalashtirish fondlarini yaratish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ellen MacArthur Foundation. (2020). Circular Economy and Zero Waste Practices in Small Enterprises.

2. Zero Waste International Alliance. (2021). Global Best Practices for Zero-Waste Integration.
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi. (2023). Oilaviy korxonalar faoliyati bo‘yicha hisobotlar.
4. European Commission. (2022). Sustainability in Family-Owned Businesses.
5. Rustamovna, T. H., & Salimovna, N. G. (2022). Possibilities Of Bio Economic Development In Uzbekistan. *European Multidisciplinary Journal Of Modern Science*, 4, 860-866.
6. Turobova, H., & Amonov, S. (2024). ECOLOGICAL ENTREPRENEURSHIP AS A SUSTAINABLE BUSINESS MODEL. *Miasto Przyszłości*, 47, 466–476. Retrieved from <https://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/3166>
7. Hulkar Turobova, & Sardor Amonov (2024). THE SIGNIFICANCE OF DEVELOPMENT OF ECO-BUSINESS IN AGRICULTURE. *Science and innovation*, 3 (Special Issue 42), 639-648. doi: 10.5281/zenodo.11446577.
8. Saribayevich , X. F., Sariyevich, X. X., Davlatov, S., Turobova, H., & Ruziyev, S. (2024). Analysis of Factors Affecting CO2 Emissions: In the Case of Uzbekistan. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 14(4), 207–215. <https://doi.org/10.32479/ijeep.16193>.